

אילנה לופט "בלי סודות": השימוש בהומור על סוגיו, ככלי ללימוד בלתי אמצעי

בדומה למוצר הספרותי, אף המוצר הטלוויזיוני נובע מאותו צורך אנושי לספר סיפור. אולם בעוד, שהזיקה בין הסופר הכותב את הסיפור לבין הספר ברורה, מתועדת ומוכרת פומבית, התסריטאי (אבי הסיפור הטלוויזיוני), נותר באלמוניותו.

בשנות השמונים ובמחצית הראשונה של שנות התשעים, כמעט ולא היה ילד בישראל, שלא הכיר את סדרת הטלוויזיה "בלי סודות"¹. השחקנים הראשיים בסדרה (חני נחמיאס, נתן נתנון, אושיק לוי, שולה חן וחנן גולדנבלט), קנו את מקומם הבלתי מעורער בעולם הבידור והמשחק, לא במעט, בזכות הטקסטים השנונים והמצחיקים של התסריטאית והסופרת אילנה לופט.² אילנה לופט הייתה שותפה גם לצוות התסריטאים, שכתבו את התכנית הפופולארי ת "זהו זה" - מתוכניות הדגל של הטלוויזיה החינוכית. כמו כן, חיברה את מרבית התסריטים לסדרה האיכותית "פרפר נחמד", שהופקה ושודרה בשנת 1998 והיא ממשיכה להיות משודרת אף היום (בסך הכל כארבעים וחמש תוכניות, שחלקן התגלגלו בטכנולוגיית הדפוס ובלבוש ספר).³

מאמר זה מוקדש לתסריטאית והסופרת אילנה לופט, אמנית הסיפור הקצר וההומוריסטי, והדיאלוג השנון והמפתיע, שביצירותיה העשירה את ההוראה הבלתי אמצעית בקרב הפעוטות וילדי בית הספר.

תסריטאיה וסיפוריה לילדים, של אילנה לופט הם דוגמה מאלפת להוראה בלתי אמצעית, וללימוד בכיף ובחיוך. בעזרת המבנה האיטימרי⁴ - המאפיין את התוכניות "בלי סודות" ו"פרפר נחמד"⁵ – מפגישה אילנה את הילדים, עם מגוון רחב של סוגות ספרותיות, ועם קשת רחבה של כל סוגי ההומור העממי והסוגות הספרותיות, המשמשים אותה ככלי לימודי.

אילנה לופט פונה ביצירתה לצופה ילדי אינטליגנט י, מודע לעצמו ולשפתו, רגיש לקריצה ההומוריסטית ומשתף עימה פעולה. צופה, שהבלבול אינו זר לו והשכחה ואי ההבנה הן חלק בלתי

1. הסדרה זכתה ב-1985, בפרס כינור דוד לשנת 1985.

2. כשיצא הספר השלישי בסדרת הספרים "בלי סודות", הוסיפו המוציאים לאור בגב הספר מחווה לאילנה וכך כתבו: "מעלילות גשש בלש – הספר השלישי בסדרת ספרי "בלי סודות" – סדרת ספרי העשרה המבוססים על תכנית הטלוויזיה האהובה, מאת אילנה לופט, תסריטאית הסדרה וכותבת הספרים".

3. הסיפור "ישבתי על כרוב", מפרי עטה שנכתב לתוכנית "פרפר נחמד" בהפקה המוקדמת (לפני 1996), התפרסם בספר "פרפר נחמד 1", המרכז לטלוויזיה לימודית, 1983.

4. תוכנית הבנויה מקטעים קטעים

5. לכל תוכנית של "פרפר נחמד" יש גם סיפור מסגרת דרמטי המתחיל בקונפליקט בתחילת התוכנית ונפתר בסופה.

נפרד משגרת יומו. צופה זה אמור להבחין בין אפיזודות מציאותיות, גם בהיותן מוגזמות, לבין העולם ההפוך והאבסורדי אותו מכונן ההומור.

בלי סודות

לימוד בלתי אמצעי דרך הומור הנובע מחוסר הלימה

סדרת הטלוויזיה "בלי סודות", הופקה גם כסדרת ספרים, חלקם תחת הכותרת "בלי סודות!", וחלקם, תחת הכותרת "מעלילות גשש בלש"⁶. מרבית הדוגמאות במאמר זה נבחרו, לנוחות הקוראים, מתוך הספרים המודפסים, גם אם הם מייצגים מעט מזעיר ממכלול כתיבתה של אילנה לופט למדיום הטלוויזיוני, ולבמת התיאטרון. הדמות המרכזית בספרים אלה היא דמותו של "גשש-בלש". את הקווים לדמותו בחרתי להציג בקטעים מתוך הסיפור "גשש בלש בתעלומת הוו":

" יום אחד גשש בלש/ את כובעו חבש, ובצעד מאושש/ יצא לטיל בגן./ כשלפתע מה רואות עיניו?/ מזוודה.../ - אני רואה מזוודה, סימן, סימן שאני רואה. אהה! חשוד מאוד./ מזוודה חפץ חשוד מאוד מאוד./ אך אל חשש, גשש בלש בפעולה פותר כל תעלומה./ מיד אבדוק את העניין./ - המזוודה הזאת שלך אושיק?/ - בטח שהיא שלי./ חשוד מאוד. ומה יש לך במזוודה? / אל תגיד לי אני יודע בעצמי, / סוף סוף אני בלש, ממש./ יש טווס במזוודה-/ טווס? צוחק אושיק, איזה מן רעיון זה?/ - רעיון רע מאוד, עונה גשש בלש כולו נרגש. [...]. אני רואה שאני לא אפטר מהטרדן הזה, אומר אושיק./ [...] - בסדר, אז בבקשה. במזוודה יש לי וו./ - תיכף כשראיתי את המזוודה, אמרתי לעצמי: הנה מזוודה עם וו, אומר גשש בלש, אבל תאמר לי, לא שזה מעניין אותי, בשביל מה אתה סוחר וו?/ - מה זאת אומרת בשביל מה? נניח שאני רוצה לשבת לנוח. איפה אתה רוצה שאתלה את המזוודה? על הוו./ - כן... אבל בשביל מה אתה סוחר את המזוודה שואל גשש בלש? - ואיפה אתה רוצה שאשים את הוו?"⁷

ההומור המייצג את "גשש בלש" הוא, הומור של הסתבכות בשאלות ובמצבים אבסורדיים. הומור של בלבול ההופך כל תשובה על פיה, והומור של תמימות הנתקלת במעקשי השפה.

בדמותו של גשש-בלש, יש מעט מ"חושם" ומעט מ"הרשלה", קצת מ"ג'וחה" וקצת מ"המפטי דמפטי", ובעקף הרבה משל עצמו. התכונה הבולטת ביותר של גשש-בלש, כיאה לשמו, היא הלהיטות ל"גלות" דברים. אולם גשש בלש אינו פותר תעלומות - כפי שהוא מציג את עצמו- גשש בלש מגלה את מה שגלוי לעין, מפריך את מה שהוא רואה בדמיונו הפרוע, והופך סיבה למסובב. אילנה לופט, שהיא בעלת תפישה טלוויזיונית נדירה, משתעשעת בסיטואציות אלה עם עקרון הפערים בעזרת לשון נופל על לצון, ומערבולת בתוך כוס ריקה ממים:

א. הפער בין מה, שנסתר מעין הדמויות לבין מה, שגלוי בפני האחרות.

ב. הפער בין מה, שהדמויות רואות לבין מה, שהצופה רואה על המסך.

ג. הפער בין הלהיטות ל"גלות" את הגלוי, לבין הסיטואציה, שאין בה כל תעלומה. ד. הפער בין הידע המצוי בידי חלק מהמשתתפים (שחקנים וצופים) וזה, שאיננו מצוי בתודעתם.

6. בלי סודות, בסימן קריאה, כנרת בית הוצאה לאור, 1986,

7. בלי סודות, מה קורה אני קורא, כנרת בית הוצאה לאור, 1986;

בדומה לסיפורי "חושם" ו"הרשלה" אף סיפורי "גשש בלש" בנויים כסיפורי בדיחה. אך בהבדל מהם, סיפורי "גשש בלש" נכתבו בקונטקסט מכוון של הוראת הקריאה והבנת הנשמע. הם אינם חותרים אל עבר הפואנטה המצחיקה בלבד, אלא אל מכלול רחב ומורכב יותר של חומר למחשבה וקניית מיומנות. בדומה למספר העממי עושה אילנה לופט שימוש בעקרונות של אוצר הבדיחות האוניברסאלי ובתבניות עממיות של סיפורת, אך היא מעצבת אותם מחדש, בהתאם לדמותו החד פעמית של "גשש בלש" ובהקשר לתכנים אותם היא מבקשת להנחיל.

דמותו של "גשש בלש" היא דמות תימהונית, מלאה ברצון טוב לפתור בעיות. אלא שרצון זה בא לידי התנגשות עם מציאות המשדרת בתדרים שונים מאלה שלו. לפנינו דמות מיוחדת המשתמשת אמנם בהיגיון פשוט אך הגיון זה, אינו רלוונטי, בדרך כלל, ל"תעלומה" או ל"בעיה" אותה היא מנסה לפתור, משום שהפתרון נמצא במשור סמנטי אחר. נבחן לדוגמה את הסיפור על "גשש בלש ותעלומת העיתון"⁸.

"- תסלח לי, גשש בלש, אומר אושיק, תסלח לי שאני מטריד אותך, אבל יש לי בעיה קטנה.

- אל חשש, אושיק, גשש בלש בפעולה פותר כל בעיה. מה הבעיה?

- תראה אני רוצה לקרוא עיתון, אבל אני לא יכול כי...

- אל תגיד לי, אני בלש ממש ואני אגלה למה אתה לא יכול כי..."

גשש בלש מנסה את כוחו ובכל פעם מתבדה:

"אין לך משקפיים", "אתה לא יודע לקרוא", "צפור חטפה את העיתון ועפה לה לשמים". לבסוף מרים גשש בלש ידיים ואומר:

".. אז אולי תגיד לי, אושיק, לא שאני רוצה לדעת, אבל תגיד, למה אתה לא יכול לקרוא עתון?

- כי אתה, גשש בלש, יושב על העיתון שלי!!!"

בתכנית הטלוויזיה, הצחוק מתעורר בשל הפער בין מה, שהצופה רואה לבין מה שנעלם מעיני הבלש החוקר, ואילו בספר המודפס ההומור הוא פועל יוצא של הפתעה המתגלה בסוף הסיפור. אמנם האיור בספר תורם במקצת להדגשת משחק הפערים, אך זה המקרה שבו לטלוויזיה יש יתרון בולט על פני הספר. לעומת זאת אם משתמשים בספר בתהליך אינטראקטיבי, ניתן לעצור לפני סוף העלילה ולתת לשומעים לענות על השאלה, לקרוא את הסיפור עד הסוף ולברר מה בו מצחיק, או למיין את התשובות, שקיבלנו (הסיבות המתייחסות לקריאה לעומת סיבות המתייחסות לעיתון כחפץ), כדי לחזק את העיקרון של שבירת הציפיות.

תסריטאי, בהבדל מסופר, פועל במקביל בשני מישורי מציאות המזינים אלה את אלה: הכתיבה וההפקה. דמותו של "גשש בלש" מושפעת במידה לא מועטה מדמותו הטלוויזיונית של השחקן חנן גולדבלט. השפעת הדמויות המלוהקות על הדמויות המעוצבות בתסריט, היא תופעה המתחזקת בעיקר בסדרות המוקרנות זמן רב. אילנה עצמה מספרת, שהדמויות להן היא כותבת את הטקסטים כבר מדברות בה בעד עצמן. השילוב של דמות אמיתית ובדיונית בגיבור אחד, השפיע גם על עיצוב הטקסטים.

---

8. אילנה לופט, בלי סודות בסימן קריאה, מטח, כנרת בית הוצאה לאור 1986, (ללא עימוד).

אילנה נעזרת בסוגות עממיות, אך אין לה כל מחויבות לסוגה הקלאסית והיא משתעשעת בה באופן חופשי ויוצרת סוגות חדשות. נבחן לדוגמה את הסיפור "איך גשש בלש בנה את תל-אביב": "הכל התחיל מזמן מזמן, בימים שתל אביב עוד לא הייתה עיר. יום אחד הלך גשש-בלש וראה אדם עומד וכותב שלט: "אסור לתלות שלטים על הקיר!"

-למה אתה כותב שלט חשוד כזה? שאל גשש-בלש.

- אני רוצה לתלות את השלט על קיר ביתי, כדי שאנשים ידעו שאסור לתלות שלטים על הקיר!

- יפה, אמר גשש-בלש, אבל איך תתלה את השלט?

- עם פטיש ומסמרים, ענה האיש.

- כן... אבל אם אסור לתלות שלטים על הקיר, אז אסור לך לתלות על הקיר את השלט, שבו כתוב שאסור לתלות שלטים על הקיר."

גשש בלש פותר את הבעיה בכך, שהוא מציע לבנות קיר אחר ושוב חוזרת הבעיה של איסור תליית שלטים וצריך לבנות עוד קיר. ו"כך מקיר לקיר צצה לה העיר".

הסיפור "איך גשש בלש בנה את תל-אביב", הוא סיפור אטיולוגי, כפי שאפשר ללמוד משמו של הסיפור. אולם בהבדל מסיפור אטיולוגי קלאסי הנושא עמו מסר באמצעות הפואנטה, הספור על תל-אביב הוא "סיפור ללא סוף". הקונפליקט בסיפור זה הוא מעגלי - "איך נתלה על הקיר את השלט, שעליו כתוב שאסור לתלות שלטים על הקיר?"

⁹ השילוב של מין במה, שאינו בן מינו, דוגמת השימוש במאפיין אחד של הסיפור האטיולוגי (שבמרכזו ניצבת שאלה, שאין עליה תשובה, על מנת לבנות סיפור נושא מסר), יחד עם הבחירה של "בעיית לולאה"¹⁰ (אשר באופן טבעי אינה נושאת מסר), הוא זה, שבונה את ההומור בסיפור והופך אותו לבדיחה. בתוך כך הוא גם חושף את הצופים בפני הסוגה הספרותית. שבירת צפיות באמצעות העיקרון של "הפוך על הפוך" מאפיין גם סיפורים רבים אחרים של אילנה לופט. המעניין בסיפורים מסוג זה מבחינת ההומור הוא, מה הם סוג הצמידים המבטלים זה את זה ולמה זה מצחיק אותנו.

כפי שכבר נאמר, בהבדל מהז'אנר של "סיפורי חלם" או "הרשלה מאוסרטפוליי", שאין להם מחויבות חוץ טקסטואלית מלבד להצחיק, סיפורי גשש בלש מחויבים בראש וראשונה למטרה המוצהרת של הוראת הקריאה. המחויבות העמוקה של אילנה, לקהל היעד, לתכתוב מדעי, לדידקטיקה במיטבה, ולשמירה על רמה ספרותית גבוהה, שיש בה מתח, פואנטה ודיאלוגים שנונים, הופכת את כתיבת התסריטים למלאכת מחשבת של הוראה בלתי אמצעית. הוראה שבה ה"שעור" הופך לסיפור, והמדע לחלק מהחיים.

9. על נושא זה ראה: אלמוג גאולה; מירי ברוך, ז'אנרים בסיפורת לילדים, מכון מופ"ת, תשנ"ו.
10. בעיית לולאה זו בעיה אשר כל פתרון מחזיר את הפותר לנקודת ההתחלה.

שילוב מעניין של הקניית מידע ושל סיפור חלמאי מצוי בסיפור "שים פס".¹¹ סיפור זה שייך כביכול לסוגה האטיולוגית. הסיפור נפתח, כמו כל סיפור אטיולוגי בשאלה, שאין עליה תשובה: "למה לזברה יש פסים שחורים ולבנים?". בהמשך משולבת עלילה פנימית המדגימה את חשיבותם של סימני הפיסוק:

"מעשה בשני סיידים, שנשלחו לצבוע גדר. 'אתמול', הסבירו הסיידים לגשש בלש: 'השארנו לבעל-הבית פתק ושאלנו האם לצבוע את הגדר בלבן' ...

הוא כתב לנו: 'בהחלט לא לצבוע בשחור'. ועכשיו אנחנו לא מבינים מה הוא כתב. האם 'בהחלט, לא לצבוע בשחור' – כלומר: לצבוע בלבן, או שהוא כתב לנו 'בהחלט לא, לצבוע בשחור'. [...] הוציא גשש בלש את זכוכית המגדלת שלו, בחן את הפתק ואמר: 'פתק חשוד מאוד. אבל אל חשש, גשש בלש בפעולה פותר כל תעלומה' [...] 'שניכם צודקים, כי אי אפשר להבין מה כתוב פה בלי פסיק. [...] 'חכו שנייה, אמר גשש בלש. יש לי רעיון. אם אתה צודק וגם הוא צודק וגם שניכם צודקים, למה שלא תסיידו את הגדר פס שחור ופס לבן?' [...] והסיידים סיידו את הכו ל. את הגדר, את העצים, את, את הדשא, את הכביש, את גשש בלש ואפילו זברה שעברה במקרה בסביבה [...]".

סוף הסיפור שובר את העיקרון של הסיפור האטיולוגי, הוא אינו נושא מסר, אלא עובר לעולם האבסורד.

הסיפור "מעשה בשורוק"¹², גם הוא סיפור חלמאי לכל דבר, אך הפעם השבירה אינה באמצעות סוגה ספרותית, אלא בתוספת של אמצעי לשוני. מלבד הכותרת המצביעה על האספקט הלשוני, אין בעלילה שום רמז למקור השם. מה הקשר בין השורוק המופיע בכותרת, לבין סיפור המעשה, את זאת משאירה הכותרת לקורא שיפתור¹² ענין ההופך את הסיפור לתרגיל בלשי:

"פעם אחת היה היו זוג חייטים. יום אחד נכנס לח נות איש ואמר: 'יתפרו לי מכנסים מ שנבחים'. מה רן החייטים, מדדן, גזרן, תפרן, גהצן... והמכנסים מוכנים. הבד מ שנבת, הגזרה מ צנינת אבל... המכנסים ה פוכים. יש בן החייטים וחשבו, יש בן וחשבו, יש בן ש שנע, אולי אפילו ש שנעיים, ולבסוף החליטו לתפור זוג מכנסים חדש [...] אבל... המכנסים שוב ה פוכים, מזור מאוד. מה לעשות? יש בן החייטים וחשבו בן [...] ולבסוף אמר רן: 'להפוך! אמר רן והפכו [...] כמה שהם חכמים!"

בסיפוריה רוקחת אילנה לופט תבשיל עצמאי וחופשי מכל הסוגות הקיימות ומכל האמצעים האמנותיים הבונים את הטקסט. הסיפור, "איך גשש בלש תפס שודד"¹³ הוא דוגמה לתבשיל, שבו השתמשה, באופן חופשי, במאפיינים סלקטיביים של סיפור הרפתקאות (בסגנון ילקוט הכוזבים), כשהוא מתובל במאפיינים של סיפור נונסנס, ובקינוח ברוח האבסורד. כל זאת כדי להדגים את ההבדל בין השפה הכתובה לזו המדוברת:

"מעשה שהיה כך היה. בשעת ערב מאוחרת ישב גשש-בלש בביתו וקרא ספר מתח. לפתע נשמע קול רעש חשוד, ושודד חשוד מאוד התפרץ דרך הדלת. על פניו כובע גרב, בידו האחת אקדח ובשנייה שלט שעליו כתוב: 'הרם את ידך!'. גשש בלש הוציא זכוכית מגדלת מכיסו, קרא את השלט וחיכה שהשודד ירים את ידיו. 'זה מה שכתוב בשלט שלי: 'הרם את ידך! אמר השודד. – תסלח לי מאוד, אמר גשש בלש. אני בלש ממש, ואני יודע לקרוא. הנה אקרא לך את השלט: 'הרם את ידך! [...]] הרים השודד את ידיו, וגשש בלש הוביל אותו לתחנת המשטרה. [...]"

11. מעלילות גשש בלש כנרת בית הוצאה לאור, 1986, (ללא עימוד).
12. בטלוויזיה נקרא הסיפור: "שני חייטים" והשודד מודגש באמצעות כתוביות, בספר נקרא הסיפור "מעשה בשורוק", ואין כל רמז מדגיש בטקסט, אך יש בו הזמנה לפתרון התעלומה.
13. מעלילות גשש בלש, כנרת בית הוצאה לאור, 1986.

וגשש בלש למד לקח חשוב. מאז בכל פעם שהוא יוצא מהבית, הוא לוקח אתו את דלת הבית כדי שלא יפרצו אותה שוב."

אחד העקרונות המאפיינים את תסריטיה של אילנה לופט הוא ההתאמה המושלמת בין הסוגה הספרותית לבין סוג הידע המוקנה. לדוגמה: הסיפור "ילדה ממש אוצר"¹⁴ בו מודגמת הסיומת "תי" - המאפיינת פעלים בגוף ראשון עבר. לסיפור זה היא בחרה בדגם של אפיזודה מחיי היום יום בבית - (הסיפור, אם כן, שייך לסוגה הריאליסטית) - כדי להדגים את העיקרון הלשוני. באמצעות "בעיית לולאה", היא יוצרת סיפור מעגלי, שבאמצעותו היא בונה את אפקט ההומור.

"אתמול כשאימא הלכה לה לשוק/ ואבא כרגיל היה עסוק/ השתעממתי לבדי בלי שום חבר/ והחלטתי את הבית לסדר.
אז...

טיאטאטי וניקיתי, / מרקתי והברקתי, / מיהרתי וסדרתי, / אספתי, / הברשתי/ וצחצחתי - / אוף! עד שהתעייפתי י. / אני יודעת שאימא תשמח/ לראות את הבית מצוחצח. / ראו, הביטו הכול נקי/ הכול נקי, / רק... לא אני!
ואז... רצתי, התרחצתי, התקלחתי, חפפתי הסתרקתי [...]. כשאימא תחזור היא בודאי תאמר/ שאני ילדה ממש אוצר"/ שאני נראית כה נהדר, / אבל הבית... לא מסודר.... והסיפור חוזר חלילה עד לאין סוף.
בטלויזיה רואים כיצד הילדה הופכת את הבית בתהליך הניקיונות שלה, רישום הנעלם מתוך דפי הספר וחבל.

ההומור יותר מכל אמצעי ספרותי אחר הוא בבחינת פוטנציאל היוצא מהכוּח הפועל, באמצעות קהל היעד. רק אם הקורא / הצופה קולט את השיבוש, שחל בחוקי המציאות, או השפה, הוא יצחק. מי שאינו יודע לתקן את השיבוש יקבל את הדברים כפשוטם, ולא יצחק מהם. מגבלות קהל היעד הן סד כבד מאוד על הכותבים טקסט הומוריסטי לילדים צעירים. בסיפוריה של אילנה לופט, יש סף אינטלקטואלי גבוה, אך בה בעת מודעות רבה לקהל היעד הצעיר. יש בהם מנעד רחב של סוגי הומור, החל מהסיפור המתפוצץ¹⁴ ועד להומור המבוסס על ידע ועל תהליך של חשיבה.¹⁵ הפשטות והתחכום משולבים בכתיבתה כך שאפשר להפיק מהם הנאה בכל גיל.

פרפר נחמד

הומור לקטנטנים ולגדולים

במערכון מתוך התכנית "לצחוק או לבכות", בסדרה "פרפר נחמד", אשר קהל היעד שלה הוא גילאי שנתיים עד ארבע, מדגימה היוצרת, באמצעות דיאלוג מחיי היום יום את אחד מסוגי ההומור¹⁶ לקטנים (קומה שנייה של העסוק בהומור). להלן התסריט למערכון, כפי שהוא נמסר לבמאי.

---

14. כמו לדוגמה, הסיפור "ישבתי על כרוב", מתוך סדרת הטלוויזיה הלימודית "פרפר נחמד". התפרסם בספר: פרפר נחמד 1, המרכז לטלוויזיה לימודית 1983.
15. הומור הנוצר תוך מעבר פתאומי ממישור הגיוני אחד למשור הגיוני אחר. ההומור ברמה זו נשען על ידע וורבלי, על הכרת הסביבה ועל אינטליגנציה. על נושא הזיקה בין התיאוריות של ההומור לבין ספרות הילדים, ראה: מירי ברוך, הומור בספרות לילדים, משרד החינוך והתרבות, מכון מופ"ת, תשנ"ב.
16. במקרה זה מדובר על תגובה אינסטקטיבית להתרחשות בלתי צפויה.

אושכי-בושכי (מה שמצחיק אחד יכול לגרום לאחר לבכות ולהפך)

בושכי מתחלק על קליפת בננה. הוא בוכה אושכי צוחק
אושכי: חה חה חה
בושכי: למה אתה צוחק?
אושכי: כי זה נורא מצחיק איד שהתחלקת על קליפת בננה.
בושכי: זה בכלל לא מצחיק,
אושכי: זה כן.
בושכי: זה לא
אושכי: בטח שזה מצחיק איד שהלכת ככה וטראח

(מתחלק על קליפת הבננה הפעם בושכי מתפקע מצחוק ואושכי בוכה)

בושכי: אתה צודק, זה באמת נורא מצחיק.
אושכי: זה לא מצחיק.
בושכי: גם אני חשבתי שזה לא מצחיק אבל כשראיתי איד אתה הולך ככה וטראח

(אושכי מתפקע מצחוק ובושכי בוכה)

אושכי: כן נורא מצחיק
בושכי: זה לא מצחיק זה מבכי, תגיד אושכי
אושקי: מה בושכי?
בושקי: איד זה שכשאני נופל אתה צוחק וכשאתה נופל אני צוחק?
אושכי: הממ... תן לי לחשוב.

(בסוף מחליטים שיתחלקו ביחד על הבננה ויבכו ביחד ואחר כך ישבו ויצחקו ביחד. כי טוב לצחוק ביחד ולבכות ביחד.)

לאורך כל יצירתה של אילנה לופט, הכתובה בנימה משועשעת, עובר גם קו חתרני, שמקורו בתפיסת עולם פלורליסטית, המדגישה את יחסיות הדברים. תפיסה המתנגדת לראייה חד ממדית של עולם שיש בו רק "נכון ו"לא נכון". יחד עם זאת, יצירתה מתייחסת בכבוד מקסימאלי לחוקי העולם המדעי, בהם היא משתעשעת אך לעולם לא מטעה. לדוגמה:

" והרי הודעה:

המילה 'למה' מבקשת שיפסיקו להשתמש בה במקום המילה 'כי',
למה שאין לה כח... סליחה, כי אין לה כוח ולמה שנמאס לה, אבקש את סליחתכם, כי נמאס לה.
זה למה 17".

ההומור ביצירתה של אילנה לופט הוא בדרך כלל הומור קוגניטיבי י דוגמת הפיכת היוצרות-
הקדמת המאוחר למוקדם:
"גשש בלש הולך לו בגן, לפתע הוא רואה מסעדה.

- אני רואה מסעדה, סימן שאני רעב! אהה!"¹⁷.
שיבוש לוגי של תבניות לשוניות: "מצד אחד חשוד. מצד שני חשוד מאוד".

ריאליזציה של המטאפורה הפונה אל קהל צופים / קוראים מבוגר יותר
" דרוש עוזר [...]]

- אבל חשבתי שאתה צריך עוזר!
- אני באמת צריך, אני עובד כל-כך קשה, שאינו לי אפילו זמן לנשום, אמר המלצר.
- יש לי רעיון איך לעזור לך, הציע חנן.
- איך?
- אתה תעבוד, ואני אנשום במקומך " .

אי הבנה הנגרמת בשל שני מובנים לאותה המילה :

- הי מלצר! מה עושה כאן השלט הזה?
- תלוי.
- תלוי במה?

חיבור בין שני שדות סמנטיים :

"אני אושיק, אני חני, אני נתן – ואני מסתלק".

או :

" [...] חשבו המלך והמלכה מה לעשות והחליטו
להזמין ליצן שיספר לנחום בדיחות ויצחיק אותו.
אבל גם הליצן לא עזר.
נחום היה פשוט עצוב.
מדוע?
כי זה סיפור עצוב! "

מעבר פתאומי ממשורר הגיוני אחד למישור הגיוני אחר :

" [...] יש לנו היום במסעדה מבצע מיץ!
מי ששותה כוס מיץ מקבל במתנה מטפחת
מי ששותה שתי כוסות מיץ מקבל [...]]
ומי ששותה חמש כוסות מיץ מקבל מזוודה
כדי שיוכל לשים בה את כל הפרסים.
- חשוד מאוד, אומר גשש- בלש.
מעניין מה מקבל מי ששותה עשר כוסות מיץ?
- כאב בטן " .

שינוי משמעות הביטוי בעזרת צליל זהה :

"שלום על לחם" ....

ההומור הוורבלי הוא אבן יסוד ביצירתה של אילנה לופט. בתסריטיה יש משלבים לשוניים מפתיעים ומקוריים, חריזה משובחת, והם משופעים במשחקי לשון,¹⁸ בבדיחות¹⁹ ובחידות.²⁰ בחרתי לסיים את המאמר בדוגמה אחת של משחק לשוני – נושא הראוי לדיון מעמיק בנפרד – המייצג את השקפת העולם הבסיסית בכתביה של אילנה לופט לילדים והיא, שיש הדדיות בין המילים המחשבות וההוויה. הדדיות המאפשרת לאדם לשנות בעזרת המילים את מחשבתו, את מצב רוחו ואת המבט על סביבתו. או בפראפרזה על המשפט "מה קורה? אני קורא" - מה קורה? קורה מה שאני אומר.

הסיפור האמיתי על "חוק הצחוק"²¹,

" פעם אחת במסגרת מסעותיו ברחבי העולם הגיע "גשש-בלש" לעיר אחת. עיר חשודה מאוד, אמר לעצמו. לא רואים כאן ילדים רצים ומשחקים, לא שומעים קולות צחוק, וכל האנשים עצובים כל-כך. – מדוע אתם עצובים? שאל "גשש בלש". ספרו לו אנשי העיר, שפעם היתה זו עיר, שכל אנשיה

תמיד שמחים, צוחקים ומתבדחים. חורף אחד השתוללה סערה איומה. רוח עזה נשבה והעיפה את כל המילים השמחות. ובלי מלים שמחות – האנשים עצובים. יושבים ובוכים. [...] – אל דאגה ואל חשש, אמר גשש-בלש. אני אעזור לכם. [...] הביאו לי שמיכה, סיר, חיתול ועץ. [...] הוציא גשש בלש מכיסו כמה אותיות ואמר: מיד תוכלו לראות איך כל אות – היא נפלאות.

ואיזה פלא: שמיכה הפכה שמחה, סיר הפך שיר, חתול – חיתול, ועץ – הפך להיות לץ. שמחו בני העיר מחו את דמעותיהם, בכל גרון – נשמע רון, ועל כל לשון – לצון. וגם חוקקו את חוק הצחוק, הקובע שכל אדם זקן וגם צעיר, קרח ושעיר, חייב לצחוק לפחות פעמיים ביום " .

כתיבתה של אילנה לופט לילדים, היא כתיבה מודעת לעולם התוכן ואפשרויותיו הבלתי מוגבלות, ולעושר הרב גווני של עולם הספרות והתיאטרון. יש בכתיבתה מודעות למגבלותיו של קהל היעד, כמו גם התכוונות להבנה בקומות גבוהות יותר של חשיבה פילוסופית. לפעמים טועים לחשוב, שהאמצעים המגוונים שמשתמשים בהם בהוראה "בלתי אמצעית" (בהבדל מהוראה פרונטלית) הם עיקר. אמצעים יצירתיים ככל שיהיו, לא יעזרו ללמידה ללא שלושת המרכיבים של ידע, תרבות ופילוסופיה. יחד עם זאת, על מנת, שהאמצעי בו אנו משמשים יהיה אפקטיבי, יש להכיר את האפשרויות וגם את המגבלות הטמונות בו.

18. לדוגמה: "אם כבשה כבסה כביסה/ אז הכביסה של הכבשה"; "אף שאף לא עף, אם אף כבר עף, הוא לא עפעף, הוא אף עף"; "המילה "חבל" מעוניינת לקשור קשרים חדשים." בלי סודות מה קורה אני קורא, כנרת בית הוצאה לאור, 1986.

19. לדוגמה: המורה בקש להביא לכתה דברים שיושבים עליהם. נתן לא הביא כלום שאלה אותו חני: "ומה אתך, שכחת להניא משהו שיושבים עליו? – לא, דווקא הבאתי. - מה הבאת? – את הסוטיק שלי."
20. לבדיחות/חידות אלה היא קוראת "בדיחיות" לדוגמה: מה קורה לצרצר שאוכל ואוכל ואוכל? הוא הופך לצרחב.; מה אמר הפח לאשפה? נפלת בפח!; מה אמר ספר לספר? מה אתה מספר?; מה קורה לקרנף ביום חמישי? הוא הופך לחסנף.; מי מתפוצץ מצחוק? בלון; ומי פורץ בצחוק? גנב!; למה הדג אינו נוהג לדבר? כי אין לא רשיון נהיגה.
21. מעלילות גשש בלש, כנרת בית הוצאה לאור, 1986, (ללא עימוד).